

eik vond ik 126 mannetje's van de soort *Agriopis leucophaearia*. Normaal vang ik 20 tot 30 vlinders gedurende het hele voorjaar. De vlinders waren allemaal op de zelfde tijd massaal uit de pop gekomen en op de boomstammen geklommen.



Agriopis
.leucophaearia
(foto: A. Saunders)

Interessante waarnemingen van kleine vlinders Gerrit Tuinstra

In dit artikel beschrijf ik in het kort de vangsten van verschillende soorten kleine vlinders, die ik in hoofdzaak in 2009 gedaan heb. Een aantal van de genoemde soorten zijn nog niet eerder in Friesland en/of het noorden van Nederland waargenomen.

Er is een toenemende belangstelling voor kleine vlinders. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de eenvoudige manier van communicatie via het internet, waarbij met een druk op de knop (digitale) foto's van vlinders verstuurd kunnen worden naar kenners, ter determinatie. Daarbij moet wel in het achterhoofd gehouden worden dat bepaalde soorten, in het bijzonder bij de kleine vlinders (microlepidoptera), vanaf een foto zeer moeilijk of niet gedetermineerd kunnen worden, vanwege grote gelijkenissen met andere soorten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan soorten uit het genus *Coleophora* (kokermotjes), die onderling sterk op elkaar lijken. Sommige soorten kunnen alleen aan de hand van bestudering van het genitaalapparaat van elkaar worden onderscheiden! Maar ook de herkenning van de – over het algemeen wat gemakkelijker herkenbare – Tortricidae (bladrollers) is soms nog behoorlijk lastig.

Op internet bestaan sinds niet al te lange tijd twee zeer interessante websites met allerlei informatie over de kleine vlinders in Nederland. Het gaat om www.kleinevlinders.nl en www.microlepidoptera.nl. Op deze websites is allerlei informatie te vinden over de ongeveer 1400 waargenomen soorten. Van de meeste soorten worden afbeeldingen getoond en wordt verspreidingsinformatie uit de bestanden van de Stichting Tinea en de Werkgroep Vlinderfaunistiek weergegeven. Daarnaast wordt er ingegaan op de herkenning van soorten, o.a. middels een determinatietabel, die zowel op familie- als soortniveau is. Deze tabel is onlangs ook in boekvorm verschenen (Identification Keys to the Microlepidoptera of The Netherlands, Joop H. Kuchlein en Leo E.J. Bot, 2010).

De toenemende belangstelling voor kleine vlinders heeft ook geleid tot het opstellen van lijsten van Nederlandse namen. Helaas is dit vrijwel gelijktijdig door twee verschillende partijen gedaan, onafhankelijk van elkaar. En daarmee zijn er inmiddels twee lijsten van Nederlandse namen van kleine vlinders “op de markt”. Wat dat betreft is het beter om “gewoon” de wetenschappelijke namen te gebruiken. Maar ook daar worden door taxonomen nog al eens veranderingen in aangebracht!

Stigmella aceris – nieuw voor Friesland

De vlinders uit het genus *Stigmella* zijn bijzonder klein. De rupsen mineren in bladeren, meestal van struiken en bomen. *S. aceris* is pas vrij recent voor het eerst in Nederland waargenomen, in 2004, in het zuiden van de provincie Limburg. De soort heeft zich daarna in noordelijke richting weten uit te breiden. Volgens de stippenkaart op www.microlepidoptera.nl is de soort inmiddels tot halverwege Nederland waargenomen. Maar de soort komt inmiddels ook al voor in Friesland, getuige de vondst van een aantal mijnen te Drachten. Op 25 oktober 2009 werd één mijn gevonden, op 1 november vond ik er nog eens twee, op dezelfde plaats. Voedselplanten van *S. aceris* zijn spaanse aak (*Acer campestre*) en noorse esdoorn (*Acer platanoides*). De determinatie werd bevestigd door W. Ellis, specialist op het gebied van bladmineerders. Zie hiervoor ook zijn website www.bladmineerders.nl.

Stigmella catharticella.

S. catharticella is in het kustgebied van westelijk Nederland geen zeldzame soort. De vlinder komt daar voor in de duinen, op wegedoorn (*Rhamnus catharticus*). In het binnenland groeit deze struik op veel minder plekken, waarmee het aantal waarnemingen van *S. catharticella* buiten de duinen (vooral in de provincies Overijssel en Gelderland) dan ook behoorlijk laag is. Onlangs is de soort waargenomen op Ameland (mond. med. T. Muus).

Zelf vond ik op 1 november 2009 verschillende mijnen van *S. catharticella* in Drachten, op een enkele wegedoornstruik. De betreffende struik staat op een talud, aan de binnenzijde van een gemeentelijk beplantingselement, op een beschutte plek. Op andere struiken werden geen mijnen gevonden.

Bucculatrix ulmifoliae – nieuw voor Friesland

Een mineerder van een ander geslacht, die nog niet eerder in Friesland waargenomen werd, is *B. ulmifoliae*. Op 3 november werd een aantal mijnen op iep (Ulmus) gevonden, de voedselplant. Ik had al veel iepen bekeken op het voorkomen van mijnen, maar deze soort niet eerder gevonden. Op een plek aan de rand van Drachten staan in een tuin een aantal gecultiveerde iepen met gekrulde bladeren, waarop de mijnen wel werden gevonden.

De *Bucculatrix*-soorten zijn erg klein. De spanwijdte van *B. ulmifoliae* bedraagt 6-7 mm. (www.kleinevlinders.nl). Op www.microlepidoptera.nl wordt beschreven dat tot voor kort uitsluitend *B. albedinella* (die ook op iep voorkomt) uit Nederland bekend is. Na onderzoek is echter gebleken dat het om twee soorten gaat, dus naast *B. albedinella* ook *B. ulmifoliae*, waarbij aangegeven wordt dat deze laatste de meest voorkomende is. Echter de soort is tot op heden alleen bekend uit de provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland en nu dus ook uit Friesland.

Bucculatrix nigricomella.

Van *B. nigricomella* zijn uit Friesland voor zover bekend uitsluitend de vindplaatsen Terschelling en Beetsterzwaag (29 mei 2008, T. Muus) te vinden, via de eerder genoemde websites. Elders in Nederland is de soort vaker waargenomen. De rupsen van *B. nigricomella* mineren in de bladeren van margriet (*Leucanthemum vulgare*), waarmee de vangst van 30 mei 2009, van twee exemplaren bij Oosterwolde, goed verklaard kan worden. Op de vindplaats is een aantal jaar geleden een zadenmengsel met o.a. margriet ingezaaid. De plant groeit er nog steeds op verschillende plekken. Bij controle bleek ik van deze soort ook een exemplaar gevangen te hebben op 8 juli 2007, langs het spoor bij Heerenveen-zuid.

Aethes rutilana, *Argyresthia abdominalis* en *Argyresthia dilectella*

Dit drietal kleine vlinders werd niet in Friesland maar in Drenthe waargenomen (op 18 en 26 juni). De vlinders werden gezien in het gebied Kamps Heide, tussen Assen en het dorp Balloo. Het voorkomen van de drie soorten in dit gebied is niet vreemd, vanwege het in grote mate voorkomen van de voedselplant: jeneverbes (*Juniperus communis*). Het verspreidingsgebied van de drie soorten ligt in Nederland vooral in de oostelijke helft, wat natuurlijk te maken heeft met het voorkomen van de voedselplant. *A. abdominalis* is uit Friesland niet bekend, beide andere soorten wel, uit het gebied nabij Appelscha, waar jeneverbes groeit.

Het is de moeite waard om te letten op vlinders die gebonden zijn aan jeneverbes. Zeker wat betreft kleine vlinders gaat het om meerdere soorten, die mogelijk ook in tuinen voor kunnen komen, vanwege de aanplant van jeneverbes.

Argyresthia fundella – nieuw voor Friesland

Op 22 mei 2009 ving ik diverse exemplaren van een voor mij onbekende *Argyresthia*-soort. De vlinders werden opgejaagd uit een spar. Na determinatie

bleek het te gaan om *A. fundella*, een soort die nog niet eerder in Friesland waargenomen is, maar die z'n verspreidingsgebied in noordelijke richting uitbreidt (mond. med. J. Kuchlein). Deze kleine vlinder (spanwijdte 8-11 mm.) is vooral bekend van de Veluwe.

Batrachedra pinicolella.

B. pinicolella is een vrij kleine vlinder met lange smalle vleugels. Een exemplaar werd opgejaagd uit een spar, op een plek aan de rand van Oranjewoud. De vlinder wordt verspreid over Nederland waargenomen, vooral op de zandgronden. In het noorden wordt de soort minder gezien. Uit Friesland zijn een beperkt aantal uurhokken bekend waar de vlinder is gezien.

Rhopobota myrtillana – nieuw voor Friesland

In de vorige Flinterwille werd al aandacht besteed aan de excursie van onze werkgroep naar Ontwijk bij Donkerbroek, op 16 mei 2009.



Rhopobota myrtillana
(foto: A.Saunders)

Wat in het excursieverslag niet genoemd werd is de vangst van de bladroller *R. myrtillana*. Verschillende exemplaren werden door diverse excursiegangers gevangen op plekken met blauwe bosbes (*Vaccinium myrtillus*), een van de voedselplanten van deze kleine bladroller. De soort was nog niet eerder in Friesland waargenomen en komt vooral voor op de Veluwe en op een aantal andere plekken in het oosten van Nederland. In *De Kleine Vlinders* (Kuchlein, 1993), wordt uitsluitend blauwe bosbes als voedselplant genoemd. Op www.microlepidoptera.nl wordt ook rode bosbes (*V. vitis-idaea*) genoemd als voedselplant. *R. myrtillana* heeft zich de laatste jaren vooral in Overijssel weten uit te breiden (med. J. Kuchlein).

Dichrorampha obscuratana

Van *D. obscuratana* ving ik op 10 juni twee exemplaren, op een houtwal tussen de dorpen Oostermeer en Harkema. Op www.microlepidoptera.nl wordt een exemplaar afgebeeld dat gevangen is op 14 juni 2008 te Harkema (T. Muus). Mogelijk gaat het om dezelfde vindplaats. Naast deze waarneming is er nog één Friese waarneming bekend van de soort van Nijeholtpade (P. Zeinstra).



*Dichrorampha
obscuratana*
(foto:G.Tuinstra)

Dichrorampha sedatana – nieuw voor Friesland

Een tweede soort van het geslacht *Dichrorampha* is *D. sedatana*, waarvan een exemplaar werd gevangen op een plek niet ver van Drachtster Compagnie, op 9 mei. De vlinder heeft een ietwat opschijnende oranje kleur op de voorvleugels doordat de top van bepaalde schubben oranjeachtig zijn. Overigens geldt dit ook voor *D. obscuratana*. Verrassend was de aanwezigheid van een exemplaar van *D. sedatana* in mijn eigen collectie. Ik bleek de soort in 2007 al gevangen te hebben, op precies dezelfde locatie.

Epinotia fraternana

Aan de rand van het bos langs de Duurswouderheide werd op 17 juni een exemplaar van de opvallend getekende *E. fraternana* gevangen. Dit is een soort die vooral in het midden van Nederland waargenomen wordt. Het is een soort van diverse naaldbomen. In Friesland is deze bladroller uitsluitend op Terschelling en in het uiterste zuidoosten waargenomen. De rups van *E. fraternana* leeft op naaldbomen.

Pseudococcyx posticana

Een in het noorden van Nederland weinig waargenomen bladroller is *P. posticana*, waarvan de waardplant grove den (*Pinus sylvestris*) is. De vlinder wordt vooral waargenomen in het midden en zuiden van Nederland. Uit Friesland is de vlinder bekend van slechts één uurhok.

Lampronia morosa

Op 16 mei 2004 werd *L. morosa* voor het eerst in Friesland waargenomen nabij Opeinde, in de berm van de Wâldwei. Hier werd een vlinder uit een hondsroosstruik (*Rosa canina*) opgejaagd en gevangen. Op 9 mei van het afgelopen jaar werden opnieuw twee exemplaren gevangen, niet ver van Drachten, op een terrein van een gasstation. In een van de beplantingselementen rond het station staat erg veel hondsroos, waaruit de vlinders werden opgejaagd. Hoewel de vlinders 's avonds werden waargenomen, schijnen ze vooral in de ochtend te vliegen rond de voedselplant roos (mond. med. J. Scheffers).

Monochroa cytisella – nieuw voor Friesland

Een landelijk interessante soort is *M. cytisella*. De voedselplant van dit mooie vlindertje is adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*). Deze varenssoort groeit vooral in bosgebieden, maar ook aan weerszijden van de snelweg A7, tussen Ureterp en Drachtster Compagnie. Dit is de plek waar op 8 juli 2008 zo'n 15 exemplaren werden waargenomen. Het is een soort die op maar een beperkt aantal plekken in Nederland waargenomen is. In De Kleine Vlinders (Kuchlein, 1993) staat één stip op de grens van de provincies Groningen en Drenthe, niet ver van Duitsland. Daarbuiten is de soort alleen in het midden en zuiden van Nederland, in beperkte mate waargenomen.

Monochroa divisella

Volgens De Kleine Vlinders werd *M. divisella* in Nederland voor het eerst reeds in 1897 waargenomen. Het betrof toen een rups die gevonden werd op gele lis (*Iris pseudacoris*), de voedselplant. De rups werd gevonden in Friesland, te Warga en werd uitgekweekt. Dezelfde waarnemer (Ter Haar) kweekte exemplaren op die gevonden werden bij Garijp. Daarna is *M. divisella* nog maar op enkele plaatsen in Nederland waargenomen, in de omgeving van Kortenhoef (provincie Utrecht). Op de website www.microlepidoptera.nl wordt aangegeven dat *M. divisella* recent niet meer waargenomen is en dat aangenomen wordt dat de soort in Nederland uitgestorven is.

Met de vangst van een exemplaar van *M. divisella*, op 1 juli in de Lindevallei tussen Wolvega en Steggerda, blijkt echter dat de soort hier toch nog voorkomt.

Apodia bifractella – nieuw voor Noord Nederland

Op zowel 14 als 22 juli werden in totaal zo'n 10 exemplaren van *A. bifractella* waargenomen in het Lauwersmeergebied, langs een soortenrijk grasland met o.a. diverse soorten orchideeën, rondbladig wintergroen en parnassia. In en vooral aan de rand van het grasland groeit heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*), een van de voedselplanten van de vlinder. De vlinders werden nectardrinkend waargenomen op de bloemen van deze plant. *A. bifractella* is vrijwel uitsluitend bekend van het zuiden van de provincie Zuid-Holland, Zeeland en het zuiden van Limburg. De locatie in het Lauwersmeergebied ligt wel erg uit die richting.

Ptocheuusa paupella

Op 6 augustus 2008 werd een exemplaar van *P. paupella* op licht gevangen aan de Waddenkant van de Afsluitdijk bij Kornwerderzand. *P. paupella* is een soort die vrijwel uitsluitend waargenomen is in Zuid-Holland en Zeeland. Uit Friesland is een enkele waarneming bekend van het Jan Thijsseduin op Terschelling, in 1986 (L. Bot). Een voedselplant van *P. paupella* is heelblaadjes.

Caryocolum blandella – nieuw voor Friesland

Een soort uit de familie Gelechiidae, die nog niet eerder in Friesland waargenomen is, is *C. blandella*. Eén exemplaar werd gevangen op 13 juli, aan de rand van Oosterwolde, waar ik in het afgelopen seizoen een aantal keer met licht inventariseerde. De voedselplant van deze soort is groot muur (*Stellaria media*). De vlinder is niet bekend van de drie noordelijke provincies. Overigens zijn in heel Nederland maar zeer weinig waarnemingen van *C. blandella* bekend, waarvan de meeste ook nog eens behoorlijk oud zijn.



Caryocolum blandella
(foto: G.Tuinstra)

Ebulea crocealis – nieuw voor Noord Nederland

Een derde soort die heelblaadjes als voedselplant heeft (maar ook andere planten) is de grasmot (familie Pyralidae) *E. crocealis*. Een exemplaar van deze soort werd op korte afstand van de vindplaats van *A. bifractella* in het Lauwersmeergebied op licht gevangen, op 8 september. Deze soort kent in Nederland een zuidelijke verspreiding, ten zuiden van de lijn IJmuiden-Almelo. Eén stip staat daar net boven, in de provincie Noord-Holland. In verhouding komt de soort wat meer in het westen van Nederland voor, alsmede in het zuiden van Limburg. De vlinders is niet eerder waargenomen in de drie noordelijke provincies.

Anania verbascalis

Een tweede soort uit de familie Pyralidae, met een verspreiding hoofdzakelijk in het zuiden en midden van Nederland, is *A. verbascalis*. In tegenstelling tot de

vorige soort komt *A. verbascalis* in verhouding juist wat meer voor in het oostelijke deel van Nederland. In het noorden zijn een klein aantal waarnemingen bekend; uit het zuiden van Drenthe, Glimmen (provincie Groningen) en Terschelling. In 2006 werd een exemplaar te Lauwersoog gevangen (med. J. Kuchlein). Het door mij gevangen exemplaar werd op korte afstand van het dorp Lauwersoog gevangen, op licht, op 31 augustus 2008. Voedselplanten van *A. verbascalis* zijn (o.a.) Toorts (*Verbascum*) en Helmkruid (*Scrophularia*). Toorts groeit in kleine aantallen in het dorp Lauwersoog.

Sitochroa palealis

S. palealis is een derde soort waarvan het verspreidingsgebied vooral in het midden en zuiden van Nederland ligt. Vrij recent zijn er echter ook diverse waarnemingen gedaan in het zuiden van de provincie Drenthe. Verschillende exemplaren zijn gemeld op de website www.waarneming.nl, in 2008 en 2009. Op die website zijn diverse waarnemingen gemeld vergezeld van foto's van deze goed herkenbare, vrij grote "kleine vlinder". De vlinder is dagactief en wordt vaak nectardrinkend waargenomen op bloeiende planten. Op 14 juli van het afgelopen seizoen ving ik een exemplaar op licht nabij Lauwersoog. Ongeveer een week eerder werd door de vogelwachters op Griend ook al een exemplaar waargenomen (melding op www.waarneming.nl, D. Lutterop). In *De Kleine Vlinders* (Kuchlein, 1993) wordt aangegeven dat *S. palealis* een vlinder is die mogelijk de neiging tot trekken heeft, wat misschien de waarnemingen bij Lauwersoog en op Griend (buiten het bekende verspreidingsgebied) enigszins zou kunnen verklaren. Maar mogelijk breidt de soort zich in Noordelijke richting uit en zullen we deze fraaie vlinder in de toekomst vaker zien in het noorden van Nederland.

Euchromius ocella – nieuw voor Noord Nederland

Een vlinder die in Nederland te boek staat als "echte" migrant is *E. ocella*.



Euchromius ocella
(foto: G.Tuinstra)

Buiten een ietwat dubieuze waarneming van deze soort in Zutphen, zijn er uitsluitend waarnemingen van *E. ocella* gedaan in het zuidwesten van Nederland

(Zuid Holland en Zeeland). Een exemplaar werd gevangen op licht nabij Lauwersoog, op 8 september 2009.

Nascia ciliaris – nieuw voor Noord Nederland

Naast de hiervoor genoemde soorten, is er nog een bijzondere soort uit de familie Pyralidae waargenomen, (ver) buiten het bekende verspreidingsgebied. Opvallend is dat deze soort, net als *S. palealis*, ook nog eens op een waddeneiland én door vogelwachters waargenomen is. Het gaat om de schitterende *N. ciliaris*.



Nascia ciliaris
(foto: G.Tuinstra)

Op 25 mei was ik samen met Auke Hunneman in een beekdal nabij Taarlo (Drenthe), waar we een exemplaar op licht vingen. Enige dagen later vingen Henk en Auke Hunneman opnieuw een exemplaar, op vrijwel dezelfde locatie. En daarmee kan verondersteld worden dat de soort hier een populatie heeft. Met de waarnemingen van een enkel exemplaar zou nog gedacht kunnen worden aan een zwerver, zeker met in het achterhoofd de waarneming van een exemplaar van Rottumeroog op 27 juni 2009 (www.waarneming.nl, K. van Dijken). Zowel Taarlo als Rottumeroog liggen ver van het bekende verspreidingsgebied van deze soort, die voor de rest uitsluitend in het uiterste zuiden van Nederland waargenomen is. In De Kleine Vlinders wordt zegge (*Carex*) als voedselplant genoemd. Slamka (1997) noemt naast oeverzegge (*Carex riparia*) ook galigaan (*Cladium mariscus*).

Geraadpleegde websites en literatuur:

www.kleinevlinders.nl

www.microlepidoptera.nl

www.bladmineerders.nl

www.waarneming.nl

Kuchlein, J., De Kleine Vlinders – handboek voor de faunistiek van de Nederlandse microlepidoptera, Pudoc Wageningen, 1993.

Slamka, F., Die Zünslerartigen Mitteleuropas, Bratislava, 1997.

Razowski, J., Die Tortriciden Mitteleuropas, Bratislava, 2001.